

“TOLIBON” TASHQI SIYOSATINING EVOLYUTSIYASIDA VORISIYLIK VA TRANSFORMATSION O‘ZGARISHLAR

Fayzullayev Aziz Husan o‘g‘li

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

“Sharq mamlakatlari tarixi va antropologiyasi” kafedrasi katta o‘qituvchisi,

Tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

E-mail: fayzullayevazizbek162@gmail.com

Tel: (90)118-80-50

Annotatsiya. Maqolada “Tolibon” harakatining 1994-2001-yillardagi birinchi va 2021-yildan boshlangan ikkinchi davrlardagi tashqi siyosati qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqot harakatning birinchi davrdagi izolatsionizm doktrinasidan ikkinchi davrdagi “selektiv pragmatizm” yondashuviga o‘tishi va shu transformatsiyaning mintaqaviy hamda global geosiyosiy o‘zgarishlar bilan o‘zaro bog‘liqligini ko‘rib chiqadi. O‘zbekiston bilan munosabatlar alohida e’tibor markazida bo‘lib, ular “Tolibon”ning Markaziy Osiyo siyosatidagi o‘zgarishlarni eng aniq tarzda namoyon etadi.

Kalit so‘zlar: “Tolibon”, tashqi siyosat, Afg‘oniston, Islom Amirligi, O‘zbekiston, Markaziy Osiyo, diplomatik tan olish, selektiv pragmatizm, Doha jarayoni, Qush-Tepa kanali, Trans-Afg‘on temir yo‘li, Tehrik-i “Tolibon” Pokiston, Termiz dialogi.

KIRISH

Afg‘oniston tarixida “Tolibon” harakati hokimiyatga ikki marta keldi: 1996-yildan 2001-yilgacha birinchi davr va 2021-yil 15-avgustdan boshlangan ikkinchi davr. Bu ikki bosqich o‘rtasidagi yigirma yillik tarixiy oraliq nafaqat Afg‘onistonning ichki siyosiy manzarasini, balki butun jahon geosiyosiy tartibini ham tubdan o‘zgartirdi. Sovuq urush davri tugagandan keyingi bir qutbli dunyoning yemirilishi, AQShning Afg‘onistonga qo‘shin kiritishi, Xitoyning global yuksalishi va Rossiyaning tashqi siyosatida Yevroosiyo siyosatining qayta ko‘rib chiqilishi – bularning hammasi “Tolibon”ning ikkinchi bor hokimiyatga kelishi sodir bo‘lgan strukturaviy kontekstni shakllantirdi. Bu strukturaviy o‘zgarish doirasida “Tolibon” tashqi siyosatining qanday evolyutsiyaga uchragani nafaqat akademik qiziqish, balki amaliy strategik dolzarbligi kuchli bo‘lgan masala. Toshkent shu masalada Markaziy Osiyo davlatlari orasida eng faol va ayni paytda eng prinsipial “real siyosat” (realpolitik) yondashuvini namoyish qilayotgan poytaxt sifatida,

Afg‘oniston bilan munosabatlarni mafkuraviy yo‘l-yo‘rig‘idan emas, balki obyektiv strategik manfaatlardan kelib chiqib rivojlantirmoqda.

Rasmiy Toshkentning ushbu yondashuvi O‘zbekiston va Afg‘onistonni bog‘lab turgan 137 kilometrli umumiy chegara, Amudaryo havzasidagi suv resurslari taqsimoti, ikki marta quruqlikka mahkum (double-landlocked) davlat sifatida Toshkentning Hind okeani portlariga chiqish istagi, yangi chaqiriqlar fonida xavfsizlik va madaniy, lisoniy hamda diniy yaqinlik natijasida shakllangan. Shu bois “Tolibon” tashqi siyosatining evolyutsiyasi O‘zbekistonning milliy xavfsizligi va iqtisodiy istiqbollari uchun bevosita ahamiyatga ega bo‘lib qoladi.

Adabiyotlar tahlili va tadqiqot metodologiyasi

“Tolibon” tashqi siyosati bo‘yicha akademik adabiyotlar 1990-yillarning oxirida shakllangan, 2001-yildan keyin sezilarli ravishda kengaygan va 2021-yildan boshlab yangi bosqichga kirgan. So‘nggi yillardagi izlanishlar “Tolibon” 2.0 ni o‘zining ichki dinamikasi, tashqi-siyosiy strategiyasi va mintaqaviy oqibatlari nuqtai nazaridan tahlil qiladi. Jumladan Antonio Giustozzi 2019-yildagi “Urushdagi “Tolibon”: 2001–2018” nomli monografiyasidan keyin Birlashgan Qirollik Xizmatlari Instituti (Royal United Services Institute - RUSI) tarkibida “Tolibon”ning ISHID Xuroson bilan munosabatlari va harakatning ichki tarmoqlari haqida bir qator analitik ishlarni nashr etdi.

Tomas Ruttig (Afghanistan Analysts Network asoschilaridan biri) 2021-yildan keyin “Tolibon” ichidagi siyosiy guruhlarini, hukumat tarkibini va kunlik boshqaruvni mukammal tarzda hujjatlashtirmoqda. Uning va hammuallif olimlar tahlillari “Tolibon” 2.0 ni “monolit harakat” sifatida emas, balki turli ichki guruhlarining murakkab dinamikasi sifatida tushunishga yordam beradi. Amerikalik yosh tadqiqotchi Anand Gopalning “Tiriklar orasida yaxshi odam yo‘q: Amerika, “Tolibon” va urush afg‘onlar nigohi orqali” (No Good Men Among the Living – 2014) hamda 2022-2024 yillardagi The New Yorker maqolalari “Tolibon” ijtimoiy-tarixiy fenomenining ichki tomondan tushunchasini taqdim etadi.

Rus tilidagi akademik adabiyotda V. Ya. Belokrenitskiy Pokiston-Afg‘oniston munosabatlari bo‘yicha ko‘p yillik tadqiqotchi sifatida 2021-yildan keyingi “Tolibon” hukumatining ichki dinamikasi va mintaqaviy oqibatlarini Rossiya geopolitik nuqtai nazaridan tahlil qilmoqda. Markaziy Osiyo nuqtai nazaridan qaraganda, qozog‘istonlik tarixchi S. M. Akimbekovning ishlari, ayniqsa uning fundamental “Afg‘oniston tarixi” monografiyasi – mintaqa pozitsiyasidan tarixiy chuqurlikka ega tahlillar berishi bilan katta ahamiyatga ega. Tojikistonlik Sh.Sh.Rizoyon va M.F.G‘iyosov kabi olimlar esa bevosita “Tolibon”ning hokimiyatga qaytishi va uning Markaziy Osiyodagi xavfsizlik va barqarorlikka

ta'siri haqida batafsil yozgan. O'zbekistonlik olimlardan Suhrob Bo'ronov 2026-yilda “Tolibon”: Markaziy Osiyoda mintaqaviy xavfsizlik istiqboli” nomli fundamental monografiyasi bilan O'zbekistonda afg'onshunoslikning tarkibiy yo'nalishi sifatida “Tolibon”shunoslik”ni yangi bosqichga olib chiqdi deyishimiz mumkin. Unda mazkur harakatning tarixiy asoslari, uning hokimiyatga kelishida ichki va tashqi omillarning o'rni chuqur tahlil qilingan¹.

Mazkur maqolada, “Tolibon 1.0” va “Tolibon 2.0” ning turli parametrlar bo'yicha qiyoslanishi orqali tizimli qiyosiy tahlil, “Tolibon” tashqi siyosati shakllanishining bosqichma-bosqich kuzatilishi orqali muammoviy-xronologik tahlil va O'zbekiston-Afg'oniston munosabatlari hamda 2025-yilgi Pokiston-Afg'oniston harbiy to'qnashuvi misolida kompleks va fanlararo yondashuv kabi tadqiqot usullaridan foydalanilgan.

Asosiy qism

“Tolibon” harakati 1994-yil sentabrida Pokistonning Balujiston viloyatidagi Kvetta atrofidagi pushtun lagerlarida paydo bo'ldi va Pokiston ichki ishlar vazirligi hamda harbiy razvedka (Inter-Services Intelligence - ISI) ning bevosita madadi ostida tezda kengaydi. 1996-yil sentabrida Kobul egallandi, 1998-yilda Mozori Sharif va shimoliy viloyatlar qo'lga olindi, 2001-yilga kelib harakat Afg'oniston hududining 90 foiziga yaqinini nazorat qildi. Ushbu tezkor g'alabalarga qaramay “Tolibon” Islom Amirligini Pokiston, Saudiya Arabistoni va Birlashgan Arab Amirliklari rasman tan oldi xolos. Ushbu o'rinda paradoksal holat Afg'onistonning katta qismini boshqaruvchi rejim BMTdagi Afg'oniston o'rnini hech qachon qo'lga kiritolmadi va xalqaro maydonda “Tolibon” to'liq izolyatsiya holatida qoldi².

Birinchi davrning tashqi siyosatini “izolatsionizm” sifatida belgilash standart bo'lib qolgan, lekin bu xulosa harakatning ichki mantig'ini to'liq tushuntirmaydi. Aslida “Tolibon”ning birinchi davridagi xalqaro yakkalanishi ularning ichki

¹ Giustozzi A. The Taliban at War: 2001–2018. – Oxford: Oxford University Press, 2019. – 304 p. shuningdek qarang: Royal United Services Institute. Dr Antonio Giustozzi: research profile. URL: <https://www.rusi.org/people/giustozzi>; Afghanistan Analysts Network. Thematic dossiers and Taliban-era reports (2021–2025). URL: <https://www.afghanistan-analysts.org/en/category/political-landscape/> (murojaat sanasi: 12.05.2026); shuningdek qarang: Ruttig T. The Taliban's Government Three Years On: An Initial Assessment. – Kabul: AAN, August 2024; Afghanistan Analysts Network. Thematic dossiers and Taliban-era reports (2021–2025). URL: <https://www.afghanistan-analysts.org/en/category/political-landscape/> (murojaat sanasi: 12.05.2026); Gopal A. The Other Afghan Women // The New Yorker. – 13 September 2021. URL: <https://www.newyorker.com/magazine/2021/09/13/the-other-afghan-women>; Belokrenitskiy V. Ya. Yujnaya Aziya: politiko-geograficheskoe izmerenie. – Moskva: IV RAN, 2022. – 256 s. Mualifning akademik profili va nashrlari ro'yxati: <https://www.ivran.ru/research-team/belokrenitskiy-vyacheslav-yakovlevich>; Акимбеков С.М. История Афганистана. – Алмати: Институт мировой экономики и политики при Фонде первого Президента Республики Казахстан, 2015. – 832 с.; Ризоев Ш., Ш. Гиёсов М. Ф. Афганистан до и после возвращения Талибан. Монография. – Душанбе: Дониш, 2023. – 509 с.; Bo'ronov S. Tolibon: Markaziy Osiyoda mintaqaviy xavfsizlik istiqboli. – T.: Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti, 2026. – 372 b.

² United Nations Security Council Resolution 1267 (1999) and subsequent resolutions on Afghanistan and the Taliban. – New York: UN, 1999–2025. <https://unscr.com/en/resolutions/doc/1267/>

siyosatidagi ba’zi omillardan kelib chiqdi va ularni alohida ko‘rib chiqish kerak. Bir tomondan *mafkuraviy manba* sifatida Pokiston shimoli-g‘arbiy hududidagi Deobandiy madrasalarining qattiq talqindagi diniy ta’limotlari va pushtun qabilaviy madaniyatining Pushtunvaliy kodeksidagi tashqi olamdan ehtiyot bo‘lishga moyilligi bo‘lsa, boshqa tomondan toliblarning ichki siyosatidagi ayollarga oliy ta’limni taqiqlashi, “aybdorlarga” o‘rta asrlarga xos turli xil tana azoblarining qo‘llanishi, sport, televideniye va musiqa kabi zamonaviy hayotning ajralmas qismlaridan chetlanishi o‘z-o‘zidan xalqaro hamjamiyatdan begonalashtirish instinktini keltirib chiqargan edi³.

Bu ikki manba bir-birini kuchaytirib, mafkuraviy qattqlik amaliyotda harakatga ko‘paroq xalqaro yakkalashtirishni keltirib chiqargan, yakkalashish esa o‘z navbatida rejim ichidagi Mulla Umar boshliq ortodoks qanotning pozitsiyasini mustahkamlagan. Mashhur olim Stiv Kollning yozishicha, “Tolibon” birinchi davrida tashqi siyosat amalda ikki diplomatik kanal orqali olib borilgan. Birinchisi, Pokiston razvedkasi (ISI) orqali umumiy strategik koordinatsiya va ikkinchisi, Saudiya Arabistonining diniy-xayriya tarmoqlari orqali moliyaviy va mafkuraviy ta’minot yordamida. AQSh va boshqa G‘arb davlatlar bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri aloqalar deyarli yo‘q edi va asosan UNOCAL kompaniyasining trans-afg‘on gaz quvuri loyihasi atrofida amalga oshirildi (1996-1998)⁴.

Markaziy Osiyo davlatlari orasida “Tolibon” 1.0 bilan qaysidir darajada amaliy aloqada bo‘lgan yagona davlat Turkmaniston edi va u ham asosan trans-afg‘on gaz tarmog‘i loyihasi bo‘lmish TAPIning strategik manfaatlari sababli edi. Turkman gazini Janubiy Osiyo mintaqasiga o‘tkazish Turkmaniston uchun ulkan bozorga darcha ochishi va kelajakdagi barqaror daromad manbayi uchun “Tolibon” bilan yaqin hamkorlik zarur edi⁵. 1990-yillarda O‘zbekiston, Tojikiston va boshqa qo‘shni davlatlar esa bevosita yoki bilvosita “Shimoliy Ittifoqni” (Shimoliy Alyans) qo‘llab-quvvatladilar va “Tolibon”ni mintaqaviy xavfsizlik uchun jiddiy xavf manbai sifatida idrok qildilar. Eron bilan munosabatlar 1998-yil avgustda Mozori Sharifda “Tolibon” kuchlari tomonidan sakkiz nafar eronlik diplomat va bir jurnalistning o‘ldirilishidan keyin chuqur inqirozga uchradi va hatto urush xavfini keltirib chiqardi⁶.

³ Белокреницкий В.Я., Сикоев Р.Р. Движение Талибан и перспективы Афганистана и Пакистана. – М.: Институт востоковедения РАН, 2014. – С. 121,153.

⁴ Coll S. Ghost Wars: The Secret History of the CIA, Afghanistan, and Bin Laden, from the Soviet Invasion to September 10, 2001. – New York: Penguin, 2004. – P. 267.

⁵ Bo‘ronov S. Tolibon: Markaziy Osiyoda mintaqaviy xavfsizlik istiqboli. – T.: Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti, 2026. – B. 121.

⁶ Kaur E. Evolution of Taliban's Foreign Policy: A Comparative Analysis of Taliban 1.0 & Taliban 2.0 // Mantraya Occasional Paper. – 2024. № 10. // URL: <https://miss.org.in/evolution-of-talibans-foreign-policy-a-comparative-analysis-of-taliban-1-0-taliban-2-0/>

1999-2001 yillarda “Tolibon” ichki dinamikasida bir necha tarkibiy inqiroz nuqtalari yuz berdi. 2001-yil mart oyida Bomiya vodiysidagi VI–VII asrlarga oid Budda haykallarining portlatib yuborilishi nafaqat “Tolibon”ning xalqaro reputatsiyasini yo‘q qildi, balki hatto Islom dunyosida ham keng qoralashga uchradi. Misr, Saudiya Arabistoni, Pokiston va Eronning bosh muftiylari “Tolibon” harakatini bu qadamidan voz kechishga chaqirdilar. Vanda Felbab-Brownning ta’kidlashicha, bu hodisa “Tolibon” birinchi davri tashqi siyosatining “noaniqlik fenomeni”ni eng yorqin tarzda namoyon qildi. Harakat o‘zining diniy-mafkuraviy o‘zagi tomonidan yo‘naltirilgan qarorlarni qabul qilar, lekin bu qarorlarning xalqaro oqibatlarini hisobga olishga qodir emas edi. Shu yilning 11-sentabrida Amerikada terror hujumlari yuz berdi va Afg‘oniston AQSh boshchiligidagi koalitsiyaning harbiy operatsiyasi obektiga aylandi. “Tolibon” birinchi davri shu tariqa o‘zining izolatsionizmi va xalqaro hamjamiyatga e’tibor bermasligi tufayli halokat bilan tugadi.

2021-yil 15-avgustda Kobulning qulashi va “Tolibon”ning hokimiyatga ikkinchi marta kelishi bilan harakat tashqi siyosatida tarkibiy o‘zgarish boshlandi. Bu o‘zgarishlarni “selektiv pragmatizm” deb nomlashimiz mumkin. Bunda yaqqol ko‘zga tashlanadigan omil shundaki, ichki mafkuraviy o‘zak deyarli o‘zgarmagan holda “Tolibon”ning ikkinchi ma’muriyati tashqi siyosatda amaliyotchi va moslashuvchan yondashuvni qo‘llaydi ⁷. Bu transformatsiyaning ko‘lami ko‘rsatkichlardan ham yaqqol ko‘rinadi. Vivekananda International Foundationning 2025-yil fevral hisobotiga ko‘ra, 2024-yil oxiriga kelib “Tolibon” hukumati nazorati ostida butun dunyoda 39 ta afg‘on elchixonasi va konsulxonasi faoliyat yuritmoqda va “Tolibon” vakillari o‘ndan ortiq mamlakatlar tomonidan de-fakto qabul qilingan⁸. 2024-yil iyul holatiga ko‘ra, 19 ta davlat Kobulda diplomatik vakolatxonaga ega edi. Ular qatoriga Pokiston, Qatar, Xitoy, Rossiya, Hindiston, Eron va barcha Markaziy Osiyo davlatlari kiradi. Ushbu davlatlarning 12 tasi elchi tayinlagan bo‘lsa-da, ayrimlari, masalan Tojikiston, hali elchi tayinlamagan va avvalgi Afg‘oniston hukumati davridagi vakolatxonalarni saqlab qolgan. Qozog‘iston, Qirg‘iziston va Rossiya kabi davlatlar “Tolibon”ni taqiqlangan terroristik tashkilotlar ro‘yxatidan ham chiqargan.

“Tolibon”ning hozirgi tashqi siyosatidagi ushbu muhim burilish bir nechta strukturaviy omillar tomonidan keltirilgan. Ichki jihatdan Afg‘onistonning chuqur

⁷ Mantraya Institute for Strategic Studies. Evolution of Taliban's Foreign Policy: A Comparative Analysis of Taliban 1.0 & Taliban 2.0. – October 2024. URL: <https://mantraya.org/analysis-evolution-of-talibans-foreign-policy/>

⁸ Vivekananda International Foundation. Op. cit. (Afghanistan in 2024); UK Parliament Research Briefing CBP-10215. Mills C. The international diplomatic engagement with Taliban. – London: House of Commons Library, 18 March 2025. PDF: <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-10215/CBP-10215.pdf>

iqtisodiy va gumanitar inqirozi xorijiy kapital, savdo va texnik yordamni hayotiy zaruratga aylantirdi. 2021-yilning avgustidan keyin “Tolibon” hukumati 7 milliard dollardan ortiq mamlakat valyuta zaxiralari xorijda muzlatilgan holda turibdi. “Tolibon” hukumati bu pullar Afg‘oniston xalqiga tegishli ekanligini ta’kidlagan holda ularni qaytarishni da’vo qilib keladi. BMT tahliliga ko‘ra mamlakat aholisining qariyb 95 foizi to‘yib ovqatlanmaslik chegarasiga tushib qoldi⁹. Tashqi jihatdan – bir qutbli tartibning yemirilishi, Xitoy va Rossiyaning yuksalishi, AQShning Afg‘onistondan chiqishi va xalqaro tinchlikni qurish paradigmasining inqirozi “Tolibon” uchun yangi diplomatik makonni ochib berdi. Mintaqaviy jihatdan Markaziy Osiyo davlatlari, ayniqsa O‘zbekiston, real siyosat doktrinasi asosida pragmatik aloqalarni rivojlantirib, “Tolibon”ni qisman izolyatsiyadan chiqarishga yordam berdi.

2024–2025-yillardagi xalqaro tan olinish dinamikasi alohida tahlilga loyiqdir. 2025-yil 3-iyulda Rossiya “Tolibon” hukumatini Afg‘oniston qonuniy hukumati sifatida rasmiy tan olgan birinchi davlat bo‘ldi. Bu qadam to‘rt yillik bosqichli yaqinlashuv natijasi edi: 2024-yil iyulda prezident V. Putin “Tolibon”ni “terrorizmga qarshi kurashda ittifoqdoshlar” deb atagan, 2025-yil aprelda Rossiya Oliy Sudi “Tolibon”ni terrorchi tashkilotlar ro‘yxatidan chiqargan edi. Tashqi ishlar vaziri S. Lavrovning bayonotiga ko‘ra, “Kobuldagi yangi hokimiyat – bu reallik” va Rossiya “mafkrualashtirilgan emas, balki pragmatik siyosat” ni qabul qiladi¹⁰. Xitoy 2024-yil yanvarda “Tolibon” tayinlagan elchi Bilol Karimiyning ishonch yorliqlarini qabul qildi, biroq tashqi ishlar vazirligi shu zahoti bayonot e‘lon qilib, bu qadam hukumatni rasman tan olishni anglatmasligini ta’kidladi. Bu “rasmiy tan olmaslik bilan amaliy tan olish” formulasi 2025-yil oxiriga kelib qator davlatlar tomonidan qabul qilingan universal andoza bo‘ldi.

BAA 2024-yil avgustda “Tolibon” tayinlagan elchini qabul qildi, prezident Muhammad bin Zayed 2024-yil iyul va 2025-yil yanvarda “Tolibon” yuqori darajadagi vakillari, jumladan ichki ishlar vaziri Sirojiddin Haqqoniy bilan uchrashuvlar o‘tkazdi. 2025-yil yanvarda BAA va Afg‘oniston o‘rtasida diplomatik vakolatxonalarni Bosh Konsullik darajasiga ko‘tarish to‘g‘risida kelishuv imzolandi. Saudiya Arabistoni 2024-yil dekabrda Kobuldagi elchixonasining konsullik xizmatlarini qayta tikladi. Markaziy Osiyo yo‘nalishida O‘zbekiston, Qozog‘iston, Turkmaniston “Tolibon” bilan iqtisodiy va diplomatik aloqalarni faol

⁹ UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA). Afghanistan Humanitarian Needs Overview 2024–2025. URL: <https://www.unocha.org/publications/report/afghanistan/afghanistan-humanitarian-needs-overview-2024> Shuningdek qarang: World Bank. Afghanistan Development Update 2024. URL: <https://www.worldbank.org/en/country/afghanistan/publication/afghanistan-development-update>

¹⁰ Al Jazeera. Russia recognises the Taliban: Which other countries may follow? – 4 July 2025. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2025/7/4/russia-recognises-the-taliban-which-other-countries-may-follow>

rivojlantirmoqda. Hindiston ham 2024-yildan boshlab “Tolibon” bilan rasmiy aloqalar o‘rnatdi. Bu Pokiston uchun strategik tushkunlik signali bo‘ldi va qaysidir ma’noda 2025-yilgi to‘qnashuvlarning ham sababiga aylandi.

“Tolibon” harakatining birinchi va ikkinchi boshqaruv davri tashqi siyosatining transformatsiya O‘zbekiston bilan munosabatlarda yaqqol namoyon bo‘ladi. Birinchi davrda (1996–2001) Toshkent va “Tolibon” o‘rtasidagi munosabatlar deyarli to‘liq antagonistik xarakterga ega edi. O‘zbekiston “Shimoliy Ittifoq” (Shimoliy Alyans)ning faol qo‘llab-quvvatlovchilaridan biri bo‘lib, etnik o‘zbeklarning generali Abdurashid Do‘stum boshchiligidagi “Junbesh-e Milliy” partiyasi orqali harbiy-siyosiy ta’sir o‘tkazdi¹¹. Bu pozitsiyaning shakllanishida bir nechta omillar muhim rol o‘ynagan bo‘lib, ularga “Tolibon”ning Markaziy Osiyodagi etnik o‘zbeklarga nisbatan dushmanlik munosabati va shimoliy hududlardagi mahalliy aholini bostirish siyosati, O‘zbekiston Islom Harakati (O‘IH) deb nomlangan terror tashkilotining Afg‘oniston hududida joylashishi va “Tolibon” tomonidan himoya qilinishi hamda harakatning Markaziy Osiyo davlatlari uchun mafkuraviy va xavfsizlik nuqtai nazaridan xavf sifatida idrok etilishi¹² kabilarni keltirish mumkin. Bu davrda ikki davlat o‘rtasida diplomatik aloqalar mavjud emas edi, bugungi Do‘stlik ko‘prigi joylashgan Termiz-Hayraton chegara o‘tish nuqtasi amalda yopiq edi. Faqatgina cheklangan miqdorda gumanitar yordam BMT vositachiligidagi o‘tkazib turilgan.

2021-yildan boshlab O‘zbekiston tashqi siyosatida Afg‘oniston yo‘nalishida tubdan yangi yondashuv shakllandi. Toshkent rasmiy ravishda “Tolibon” hukumatini tan olmagan bo‘lsa-da, Markaziy Osiyo davlatlari orasida eng faol va izchil pragmatik aloqalarni rivojlantirgan davlatga aylandi. Bu yondashuvning falsafiy asosini o‘zbek diplomatik korpusi “real siyosat” (realpolitik) tamoyili sifatida shakllantirdi. Bu yondashuvning strategik asoslari quyidagilarni o‘z ichiga oladi: 137 kilometrli umumiy chegaraning xavfsizligini ta’minlash zaruriyati; dengizga chiqishda dunyodagi eng muammoli joylashuv davlati sifatida O‘zbekistonning Hind okeani portlariga yo‘l izlashi; Termizni Markaziy va Janubiy Osiyoning savdo-tranzit chorrahasiga aylantirish istagi; Afg‘onistondagi etnik o‘zbeklar (umumiy aholining 8–10 foizi) bilan madaniy va lingvistik aloqalarni saqlash¹³.

¹¹ Rashid A. Taliban: Militant Islam, Oil and Fundamentalism in Central Asia. – New Haven, London: Yale University Press, 2001. – P. 71,72.

¹² Kavukcu N. Radikal Dini Hareketlerin Orta Asya’daki Yansimasi: Özbekistan Örneği // Dsjournal. – 2021. – Cilt 2, Sayi 1. – S. 92–106. Turk tilida. URL: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dsjournal/issue/61823>

¹³ Kabir R. Uzbekistan's Strategic Hedging: Navigating the Geopolitical Costs of Afghanistan's Qush Tepa Canal // Eurasiatique. – 26 March 2025. URL: <https://eurasiatique.ca/uzbekistans-strategic-hedging-navigating-the-geopolitical-costs-of-afghainstans-qush-tepa-canal/>

Iqtisodiy ko‘rsatkichlar Toshkentning yondashuvi natijalarini eng yorqin tarzda namoyish etadi. 2021-yilda O‘zbekiston-Afg‘oniston savdo aylanmasi 653 million AQSh dollarini tashkil etdi. 2023-yilda bu ko‘rsatkich 866 million dollarga, 2024-yilda 1,1 milliard dollarga, 2025-yilda esa 1,7 milliard dollarga yetdi. Tomonlar yaqin yillarda savdo hajmini 5 milliard dollargacha oshirish maqsadini qo‘ydilar¹⁴. 2024-yil avgustda O‘zbekiston Bosh vaziri Abdulla Aripov Kobulga tashrif buyurdi – bu “Tolibon” hokimiyatga qaytgandan beri xorijiy davlatdan eng yuqori darajadagi rasmiy tashrif edi va tashrif chog‘ida 2,5 milliard dollarlik savdo va investitsiya kelishuvlari imzolandi. 2025-yil fevralda esa “Tolibon” delegatsiyasi Vazirlar Mahkamasi raisi o‘rinbosari, Iqtisodiy ishlar bo‘yicha o‘rinbosar Mulla Abdul Ghani Baradar boshchiligidagi Toshkentga tashrif buyurdi¹⁵.

Ikki davlat o‘rtasidagi munosabatlarning strategik kelajagi bir qator infratuzilma loyihalari, ayniqsa Trans-afg‘on temir yo‘li bilan bog‘liq. Loyihaming Sharqiy yo‘nalishi (Kobul Koridori): Termiz - Nayibobod - Mozori Sharif – Log‘ar - Xarlachi (Pokiston). Loyiha 650 kilometr uzunlikka ega, taxminiy qiymati 4,8-6 milliard AQSh dollari va Markaziy Osiyoni Pokiston portlari va Hind okeani orqali jahon dengiz savdo yo‘llariga ulashga qaratilgan¹⁶. 2025-yil 17-iyulda Kobulda O‘zbekiston, Afg‘oniston va Pokiston transport va infratuzilma vazirlari uch tomonlama doiraviy kelishuvni imzoladilar. Loyiha tugagandan keyin Pokistondan O‘zbekistongacha bo‘lgan tranzit vaqti 35 kundan 4 kungacha qisqaradi va yillik tovar oqimi 300 ming tonnadan dastlab 3 million tonnaga, 2035–2040-yillarga kelib 15–20 million tonnaga yetishi kutilmoqda.

Loyihaming geosiyosiy ahamiyati alohida tahlilga loyiqdir. “Tolibon” hukumati 2023-yilda o‘z hududidagi loyihaming qismi uchun rus 1520 mm standardidagi temir yo‘l izini tanladi, bu Markaziy Osiyo (Rossiya, Qozog‘iston, O‘zbekiston) tarmoqlari bilan integratsiyani bevosita ta‘minlaydi va Xitoy yoki Eron standartlari (1435 mm) bilan integratsiyani cheklaydi. Bu texnik qaror amalda strategik yo‘nalishni belgilab beradi. Afg‘oniston Rossiya-Markaziy Osiyo logistika hududiga rasmiy ravishda integratsiyalanmoqda¹⁷. 2025-yil 8-aprelda Rossiya Transport vazirligi O‘zbekiston bilan loyihaming amaliy amalga oshirilishi bo‘yicha

¹⁴ Afghanistan International. Taliban-Uzbekistan Trade Tops \$1.7 Billion In 2025. – 30 January 2026. URL: <https://www.afintl.com/en/202601307599>; Afghanistan International. Taliban, Uzbekistan Aim to Raise Trade To \$5 Billion Over the Coming Years. – 26 February 2026. URL: <https://www.afintl.com/en/202602267600>

¹⁵ The Diplomat. Trans-Afghan Railway: Will Uzbekistan Develop the Kandahar Route? – 17 April 2025. URL: <https://thediplomat.com/2025/04/trans-afghan-railway-will-uzbekistan-develop-the-kandahar-route/>

¹⁶ Special Eurasia. The Uzbekistan–Afghanistan–Pakistan Railway Agreement. – 23 July 2025. Op. cit.; Special Eurasia. Afghanistan and the Kabul Corridor: Risk Assessment. – 6 June 2025. URL: <https://www.specialeurasia.com/2025/06/06/afghanistan-kabul-corridor/>

¹⁷ Geopolitical Monitor. Trans-Afghan Railway: Central Asia’s Gateway to Global Trade. – 24 June 2025. URL: <https://www.geopoliticalmonitor.com/trans-afghan-railway-central-asias-gateway-to-global-trade/>

kelishuv imzoladi va Russian Railways (РЖД) loyihaning moliyaviy konsorsiyumiga qo‘shildi¹⁸. 2025-yil mayda Qozog‘iston ham loyihaga 500 million AQSh dollar investitsiya qo‘shish istagini bildirdi va Markaziy-Janubiy Osiyo temir yo‘li doirasidagi memorandum imzolandi.

Toshkentning innovatsion yondashuvining yangi bosqichi – 2025-yil mayda boshlangan Termiz dialogi formati edi. “Markaziy va Janubiy Osiyo o‘rtasidagi bog‘lanishni mustahkamlash” mavzusida Termizda o‘tkazilgan birinchi forumda “Tolibon” tashqi ishlar vaziri o‘rinbosari Muhammad Naim Vardak ham ishtirok etdi. Bu format O‘zbekistonni butun mintaqada Afg‘oniston-xalqaro hamjamiyat muloqoti uchun yetakchi platforma sifatida pozitsiyalashga qaratilgan¹⁹. Toshkentning geografiyasi, iqtisodiy qiziqishlari va prinsipial betaraflik pozitsiyasi shu rol ni ushlab uchun samarali kombinatsiya hosil qiladi.

Pragmatik transformatsiyasiga qaramay, “Tolibon” hozirgi tashqi siyosati bir qator tarkibiy kamchiliklarni saqlab qolmoqda. Bu kamchiliklar nafaqat texnik xato yoki vaqtinchalik muammolar emas, balki harakatning ichki mafkuraviy o‘zagi va tashkilotchilik tuzilmasidan kelib chiqadigan strukturaviy hodisalardir. Birinchi va eng katta kamchilik – ayollar va qizlar masalasidagi qat’iylilikning saqlanishi. 2022-yil dekabrda boshlanib, 2023-yilda chuqurlashgan oliy ta’lim taqiqlari, ko‘pchilik ish sohalariga kirishning cheklanishi va xorijga sayohatni mahram qarindosh hamrohligida sharti bilan bog‘lash “Tolibon” 2.0 ning xalqaro reputatsiyasini buzuvchi asosiy omillaridir. BMTning Afg‘onistondagi inson huquqlari bo‘yicha maxsus ma’ruzachisi Richard Bennett 2025-yilgi hisobotida bu siyosatni “gender apartheid” konseptual ramkasi orqali baholadi va Xalqaro jinoyat sudida bu masala bo‘yicha jinoiy javobgarlik qo‘zg‘atish imkoniyatini qayd etdi²⁰. Hatto Rossiya, Xitoy, BAA, O‘zbekiston, Qozog‘iston kabi “Tolibon” bilan pragmatik tashqi siyosat yuritayotgan davlatlar ham ushbu masala bo‘yicha ochiq tanqidiy bayonotlar berishgan.

Ikkinchi tizimli kamchilik – transmilliy terrorchilik tarmoqlariga nisbatan ikkilamchi siyosat. “Tolibon” rasmiy ravishda Afg‘oniston hududidan boshqa

¹⁸ TASS. Россия и Узбекистан подписали соглашение о реализации Транс-Афганской железной дороги. – 8 April 2025. URL: <https://tass.ru/ekonomika/19850525>;

¹⁹ News Central Asia (nCa). Termez Dialogue 2025: Fostering Connectivity Between Central and South Asia. – 22 May 2025. URL: <https://www.newscentralasia.net/2025/05/22/termez-dialogue-2025/>; Journal NEO. Uzbekistan's approach to Afghanistan, policies, and prospects. – 23 May 2025. URL: <https://journal-neo.su/> (murojaat sanasi: 12.05.2026).

²⁰ UN Human Rights Council. Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights in Afghanistan, Richard Bennett. UN doc. A/HRC/58/82. – February 2025. URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/country-reports/ahrc5882-report-special-rapporteur-situation-human-rights-afghanistan>; International Criminal Court. Statement of the Prosecutor of the International Criminal Court, Karim A. A. Khan KC, on the situation in Afghanistan. – 23 January 2025. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/statement-prosecutor-icc-situation-afghanistan-january-2025>

davlatlarga qarshi terrorchilik faoliyati uchun foydalanishga yo‘l qo‘ymasligini ta’kidlaydi. Biroq BMTning “Tolibon”-Al-Qoida sanksiyalar monitoring jamoasining 36-hisobotida (2025) “Tolibon” rejimining TTP (Tehrik-i “Tolibon” Pokiston) va Al-Qoida bilan amaliyotda davom etayotgan aloqalari aniq qayd etildi²¹. SIGAR 66-choraklik hisoboti (2025-yil yanvar) ma’lumotlariga ko‘ra, Afg‘oniston hududida 6000–6500 ta TTP jangchisi va o‘nlab Al-Qoida yetakchilari faol holatda²². 2022-yil iyul oyida Al-Qoida yetakchisi Ayman al-Zavohiriyning Kobul markazidagi Sherpur tumanida joylashgan villada Amerikaga tegishli dron zarbasi natijasida o‘ldirilishi 2020-yil Doha kelishuvida “Tolibon” tomonidan berilgan kafolatlarning amaliy qiymatini chuqur shubha ostiga qo‘ydi.

Uchinchi tizimli kamchilik – boshqaruvning inklyuzivlik yetishmasligi. “Tolibon” hukumati amalda harakatning ichki guruhi – asosan janubiy Afg‘onistondan kelgan pushtun-Deobandi mullalarning monopoliyasi ostida ish ko‘rmoqda. Boshqa etnik guruhlar (tojik, o‘zbek, hazora, turkman), ayollar va siyosiy muxoliflar amalda hokimiyat tarkibidan butunlay chetlatilgan. Robert Lansing Institute tahliliga ko‘ra, 2022-yildan beri Haybatullo Ohunzoda o‘zining qaror qabul qilish hokimiyatini kuchaytirib, asosiy lavozimlarni janubiy “Tolibon” yetakchilariga ajratib bermoqda²³. Xalqaro hamjamiyat, jumladan Markaziy Osiyo davlatlari, Rossiya va Xitoy, “Tolibon” bilan barcha aloqalarda “inklyuziv hukumat” talabini ilgari surmoqda. Qolaversa bu masala diplomatik tan olinish uchun asosiy shartlardan biri sifatida belgilanadi.

O‘tkazilgan tahlil natijalariga asoslanib, “Tolibon” hukumati uchun, shuningdek mintaqaviy va xalqaro aktorlar uchun bir qator *strategik tavsiyalarni* shakllantirish mumkin. “Tolibon” nuqtai nazaridan xalqaro tan olinishga erishish va mintaqaviy izolyatsiyadan to‘liq chiqish uchun bir qator tarkibiy o‘zgarishlar zarur:

Birinchi navbatda, ayollar siyosatida bosqichma-bosqich yumshatish kerak. Tibbiyot va boshlang‘ich pedagogika kabi muhim sohalarda oliy ta’limni “texnik zaruriyat” sifatida tiklash birinchi qadam bo‘lishi mumkin va bu harakat ichki mafkuraviy qattiqligidan to‘liq voz kechmasdan amalga oshirilishi mumkin.

Ikkinchidan, TTP va boshqa transmilliy terrorchilik tashkilotlariga nisbatan haqiqiy operatsion cheklov siyosatini amalga oshirish – hatto Pokistonga ekstradisiya qilmasdan ham, ularning operatsion harakatlarini, qurol-aslaha

²¹ UN Security Council. 36th report of the Analytical Support and Sanctions Monitoring Team submitted pursuant to resolution 2734 (2024) concerning ISIS (Da’esh), Al-Qaida and the Taliban. UN doc. S/2025/[XXX]. – 2025. URL: <https://main.un.org/securitycouncil/en/sanctions/1988/work-and-mandate/monitoring-team-reports>

²² Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction (SIGAR). Quarterly Report to the United States Congress, 30 January 2025 (66th report). URL: <https://www.sigar.mil/pdf/quarterlyreports/2025-01-30qr.pdf>

²³ Robert Lansing Institute. Analysis of the Taliban Regime’s resilience in 2024–2025. Op. cit.; Freedom House. Afghanistan: Freedom in the World 2024 Country Report. URL: <https://freedomhouse.org/country/afghanistan/freedom-world/2024>

tarmog‘ini va moliyalashtirish kanallarini cheklashning iloji bor²⁴. Ushbu omil “Tolibon”ning tarixiy “strategic sherigi” bo‘lmish Pokiston bilan ham aloqalarni ancha ijobiy tomonga o‘zgarishiga turtki bo‘lardi.

Uchinchidan, boshqaruvning inklyuzivligini bosqichma-bosqich oshirish – to‘satdan Loya Jirga chaqirib hukumat tarkibini o‘zgartirishni emas, balki vazirliklarning o‘rta darajalarida boshqa etnik guruhlar va texnik mutaxassislarni jalb qilishni anglatadi.

To‘rtinchidan, qo‘shni davlatlar bilan suv masalalarida ko‘p tomonlama formatga o‘tish – Qush-Tepa kanali xususida Amudaryo havzasi davlatlari (O‘zbekiston, Turkmaniston, Tojikiston) bilan rasmiy konsultatsiya jarayonini boshlash va texnik standartlar bo‘yicha kelishuvga erishish bu yo‘nalishdagi muhim ishonch chizig‘idir.

Beshinchidan, Markaziy Osiyo davlatlari “Tolibon” bilan munosabatlarda umumiy mintaqaviy yondashuvni shakllantirishi maqsadga muvofiq: Termiz dialogi formatini institutsionallashtirish, “5+1” (Markaziy Osiyo besh davlat + Afg‘oniston) ko‘p tomonlama platformasini yaratish va umumiy talablarni shakllantirish individual diplomatik ta’sirning sinergetik ko‘paytirilishini ta’minlaydi.

Oltinchidan, O‘zbekiston o‘zining “Tolibon” va xalqaro hamjamiyat o‘rtasidagi muloqot uchun mediator markaz roliga investitsiya qilishni davom ettirishi maqsadga muvofiq. Bu strategiya Qatarning “Doha modeli” ni takrorlash emas, balki Markaziy Osiyo kontekstida o‘ziga xos formatni shakllantirishni anglatadi. Toshkentning geografik yaqinligi, iqtisodiy qiziqishlari va prinsipial pragmatik pozitsiyasi shu rolga muvofiqdir.

Yettinchidan, iqtisodiy hamkorlikni siyosiy o‘zgarishlarni rag‘batlantiruvchi vosita sifatida ishlatish kerak – Trans-Afg‘on temir yo‘li, CASA-1000 va boshqa loyihalarning rivojlanish darajasi “Tolibon”ning xalqaro normalarga rioya qilishi bilan bog‘lanishi mumkin. Bu “shartli hamkorlik” yondashuvi ham iqtisodiy maqsadlarga, ham siyosiy ta’sir ko‘rsatishga xizmat qiladi²⁵.

Sakkizinchidan, xalqaro hamjamiyatning “barchasi yoki hech narsa” binar yondashuvidan voz kechish maqsadga muvofiq. Hozirgi paytda asosiy g‘arbiy aktorlar to‘liq tan olinish va to‘liq sanksiyalar o‘rtasida turibdi va bu binar tanlov samarasiz. “Yumshoq vositalar” – texnik darajadagi diplomatlarning maqomini

²⁴ Chatham House. What the West can do now in Taliban-ruled Afghanistan. – February 2025. URL: <https://www.chathamhouse.org/2025/02/what-west-can-do-now-taliban-ruled-afghanistan>; IISS. Armed Conflict Survey: Towards the reintegration of Afghanistan into the international community. – December 2024. URL: <https://www.iiss.org/publications/armed-conflict-survey/>

²⁵ Felbab-Brown V., Sajjad T. Op. cit. (Brookings, January 2025); shuningdek qarang: Foreign Affairs. America Can't Isolate the Taliban: Why Regional Powers Are Reopening Ties With Afghanistan. – March 2024. URL: <https://www.foreignaffairs.com/afghanistan/america-cant-isolate-taliban>

ko‘tarish, gumanitar yordam yo‘nalishlarini kengaytirish, mintaqaviy konferensiyalarda ishtirok va sanksiyalardan tanlangan chiqarishlar – “Tolibon”dan minimal bo‘lsa ham yon berishlarni olish uchun samarali bo‘lishi mumkin.

To‘qqizinchidan, afg‘on jamiyatining barcha qatlamlari, jumladan ayollar va etnik ozchiliklar bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri aloqalarni saqlash – “Tolibon” bilan diplomatik aloqalar afg‘on xalqi bilan aloqalarning o‘rnini bosa olmaydi. O‘ninchidan, Pokiston-Afg‘oniston inqirozini hal qilishda regional formatda ishlash zarur – Qatar va Turkiya vositachiligi 2025-yilda muayyan yutuqlarga erishgan bo‘lsa-da, chuqurroq hal qilish uchun Xitoy va Markaziy Osiyo davlatlarining ham keng ishtiroki talab etiladi.

Xulosa

“Tolibon” harakatining 1996–2001 va 2021-yildan beri davom etayotgan ikkinchi hokimiyat davrlarining qiyosiy tahlili shuni ko‘rsatadiki, harakat tashqi siyosatida mafkuraviy vorisiylik va strategik transformatsiya paradoksal birikmasi mavjud. Ichki mafkuraviy o‘zak shariat qonunining qattiq talqini, ayollar siyosati va Deobandiy diniy yo‘nalishi birinchi davrdan ikkinchi davrga deyarli o‘zgarmagan holda o‘tdi; biroq tashqi siyosat amaliyoti tubdan o‘zgardi deyishimiz mumkin. 1996–2001-yillardagi tanlangan izolatsionizmdan 2021-yildan beri davom etayotgan “selektiv pragmatizm” yondashuviga o‘tilishida ba’zi omillar muhim turtki vazifasini o‘tadi. Masalan, Afg‘onistonning chuqur iqtisodiy va gumanitar inqirozi xorijiy resurslarni hayotiy zaruratga aylantirdi, bir qutbli xalqaro tartibning yemirilishi, AQShning Afg‘onistondan chekinishi va xalqaro tinchlikni qurish paradigmasining inqirozi “Tolibon” uchun yangi diplomatik makonni ochib berdi, shuningdek, Markaziy Osiyo davlatlari va Eron, Pokiston, BAA, Qatar kabi muhim mintaqaviy kuchlar real siyosat doktrinasi asosida pragmatik aloqalarni rivojlantirib, “Tolibon”ni qisman izolyatsiyadan chiqardi. O‘zbekiston-Afg‘oniston munosabatlari bu transformatsiyaning eng yorqin namunasidir va uning chuqur strategik ahamiyatga ega bo‘lganligi bois alohida e‘tiborga loyiqdir.

Yana bir muhim xulosa shundaki, “Tolibon” tashqi siyosatining keyingi rivoji harakatning ichki dinamikasiga, ya’ni Haybatullo Ohunzodaning so‘zsiz irodasidagi Qandahor mafkuraviy yadrosi va Kobuldagi Haqqoniy, Muttaqiy va Barodar kabi pragmatik qanot o‘rtasidagi muvozanatga bog‘liq. Mintaqaviy va xalqaro aktorlar uchun samarali strategiya bu pragmatik qanotni mustahkamlashga yordam beradigan rag‘batlantirishlarni yaratish, biroq mafkuraviy qattqlikning siyosiy oqibatlarini qabul qilmaslikdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Akram M., Mohamad D., Arshad-Ayaz A. How was the Taliban 2.0 in Afghanistan seen in Pakistan? // Asian Journal of Comparative Politics. – 2024. – Vol. 9, No. 2. – P. 313–332.
2. Felbab-Brown V., Sajjad T. Afghanistan in 2024: Taliban’s Continued Diplomatic Quest // Brookings Order from Chaos. – January 2025.
3. Giustozzi A. The Taliban at War: 2001–2018. – Oxford: Oxford University Press, 2019. – 304 p.
4. Gopal A. The Other Afghan Women // The New Yorker. – 13 September 2021.
5. Hanson-DeFusco J. et al. The association of diminished quality of life of Afghan adults’ psychosocial wellbeing, in the era of the Taliban 2.0 government // PLOS Mental Health. – 2025. – Vol. 2, No. 1. DOI: 10.1371/journal.pmen.0000118.
6. Schmeidl S., Karokhail M. The Role of Non-State Actors in Community-Based Policing: An Exploration of the Arbakai (Tribal Police) in South-Eastern Afghanistan // Contemporary Security Policy. – 2009. – Vol. 30, No. 2. – P. 318–342.
7. Ruttig T. The Taliban’s Government Three Years On: An Initial Assessment. – Kabul: Afghanistan Analysts Network, August 2024.
8. UN Security Council. 36th report of the Analytical Support and Sanctions Monitoring Team. – 2025.
9. UN Human Rights Council. Report of the Special Rapporteur Richard Bennett. UN doc. A/HRC/58/82. – February 2025.
10. SIGAR. Quarterly Report to the United States Congress, 30 January 2025 (66th report).
11. International Criminal Court. Statement of the Prosecutor on the situation in Afghanistan. – 23 January 2025.
12. Freedom House. Afghanistan: Freedom in the World 2024 Country Report.
13. Chatham House. What the West can do now in Taliban-ruled Afghanistan. – February 2025.
14. International Crisis Group. Afghanistan country reports. – 2022–2025.